

KISS ÁRPÁD (1907–1979)

1979. szeptember 29-én távozott az élők sorából Kiss Árpád, a Magyar Pedagógia szerkesztő bizottságának tagja, a Magyar Pedagógiai Társaság elnöke, Apáczai-díjas, ny. főiskolai tanár, neveléstudományunk országszerte széles körben ismert képviselője. Cikkei, tanulmányai, könyvei nyomán, rádió- és televízióközvetítések révén százezrek kerültek vele szellemi kapcsolatba. Sok ezerre tehető azoknak a száma is, akik mint fáradhatatlan és mindenkor szívesen hallgatott előadót ismerték meg. Távozása még közvetlen munkatársait és barátait is váratlanul érte, hiszen alig néhány héttel előbb a legnagyobb nyilvánosság, a televíziós kamerák előtt adott számot életútjáról, fejtegette véleményét köznevelésügyünk fontos időszerű problémáiról.

További tervekről e tv-nyilatkozat keretében részletesen nem szólt, de aligha támadt kétség bárkiben: a soron levő feladatok megoldásából is kiveszi a részét. Hiszen Kiss Árpádnak minden bizonnyal legjellemzőbb, személyiségét meghatározó vonása volt a nyitottság új problémák, az érzékenység a mindenkor aktuális tennivalók iránt. Ilyen tennivalókban pedig bőségesen volt része. Neve elválaszthatatlan közoktatásügyünk és pedagógiánk felszabadulás utáni fejlődésének történetétől.

1907. április 21-én született a Brassó megyei Csernátfaluban. Gimnáziumi tanulmányait Brassóban kezdte, majd Balassagyarmaton fejezte be. Tanári oklevelet francia és német nyelvből és irodalomból a budapesti tudományegyetemen szerzett 1932-ben. Ugyanitt doktorált 1935-ben francia filológiából mint főtárgyból, filozófiából és pszichológiából mint melléktárgyakból. 1932-től az öt egykor kibocsátó balassagyarmati reálgimnáziumban tanított. Innen hívták meg 1939-ben a Debreceni Középiskolai Tanárképző Intézet gyakorló gimnáziumába.

Az iskolát ebben az időben Jausz Béla, a Magyar Pedagógiai Társaság későbbi alapító-elnöke igazgatta. Kiss Árpád visszaemlékezései szerint az itteni ösztönző környezet hatására bontakozott érdeklődése a pedagógia mint tudomány iránt. *Mai magyar nevelés* címen a Debreceni könyvek sorozatában 1943-ban jelent meg első önálló pedagógiai műve. Ugyanebben az évben jelent meg *Önművelés, önképzés* című írása is.¹ „Nincsen művelt ember, aki ne esnék át önművelésen, aki ne önképzéssel is jutna műveltségéhez” – állítja fel a tételt, és ennek a tételnek az igazsága jellemezte életgyakorlatát, ez került egyre inkább elméleti munkásságának gyűjtőpontjába is.

¹Fényjelék. Előadások a magyar föld és a magyar nép problémáiról. Szerk. Kovács Máté, Novágh Gyula. Budapest, 1943, Egyetemi Nyomda.

Tanulmányának megírásakor a művelődés demokratizálásának színterét még elsődlegesen az iskolán kívül kellett keresnie. Hazánk felszabadulása tette lehetővé műveltség és iskola – mindenekelőtt műveltség és alapfokú iskola – viszonyának minőségi átalakítását. E történelmi lehetőségnek az adott viszonyok között lehetséges valóra váltásában Kiss Árpádnak személy szerint kiemelkedő része volt. Még 1944-ben az Országos Közoktatási Tanácshoz osztották be, 1945 nyarától a régi intézmény helyébe lépő Országos Köznevelési Tanács ügyvezető igazgatója lett. Az elnök, Szent-Györgyi Albert, valamint Sík Sándor, majd Kemény Gábor alelnökök közreműködésével ő szervezte-irányította 1948-ig, a tanács működésének „szüneteltetését” kimondó kormányrendelet megjelenéséig az ott folyó munkát. Az itteni szerteágazó tevékenységgel egyidejűen és vele szoros összefüggésben a Köznevelés felelős szerkesztője az 1946. évi 16. számtól 1948-ig, és szerkeszti A Köznevelés könyvtára című sorozatot.

Ez a súlyos feladatokkal terhes három év egyúttal elméleti-szakirodalmi tevékenységének is egyik legtermékenyebb időszaka. 1945-ben ismét a Debreceni könyvek sorozatban jelenik meg újabb önálló munkája, *Az emberi felszabadulás útja*. Cikkeket, tanulmányokat ír a pedagógusok demokratikus továbbképzéséhez kiadott gyűjteményes művekbe, a Pedagógus Szakszervezet rövid életű elméleti folyóiratába, az *Embernevelésbe*, A Köznevelés könyvtára köteteibe és a leggyakrabban a Köznevelésbe. Különösen az itt megjelent cikkek érzékeltetik a felmerülő problémák sokféleségét és a szerző sokágú érdeklődését: *Az általános iskola mint kultúrpolitikai probléma* (1945), *Az általános iskola a megvalósulás útján, A nevelőképzés reformja, A tankönyv* (1946), *Általános iskola és középiskola, Egészségi nevelés, Az olvasás szükségességéről, Szakirányú nevelés* (1947), *Az élő nyelvek tanítása, A jövő nevelői, A lélektani tényező a nevelésben, A vizsgákról* (1948). A magyar pedagógus közvélemény számára jórészt addig ismeretlen tájakra, a modern polgári pedagógia eszmevilágába kínál betekintést az 1948-ban közzétett *Nevelés és neveléstudomány. Pedagógiai olvasókönyv* című munkája.

A debreceni tudományegyetem 1946-ban „A nevelés és neveléstudomány legújabbkori törekvései” tárgykörből magántanári minősítést adott neki, és ettől fogva itt is rendszeresen tartott előadásokat.

Az érlelődő változás jele volt már, hogy a Faragó Lászlóval, a Budapesti Pedagógiai Főiskola igazgatójával közösen írt, az akkori szaktanítói tanfolyamok hallgatóinak készült, *Az új nevelés kérdései* című művük csak késedelemmel, 1949-ben hagyhatta el a nyomdát. 1949-ben Kiss Árpádnak még két cikke jelent meg, mindkettő a Köznevelésben. Az egyikben Makarenko *Válogatott pedagógiai műveit* méltatja, a másik *A nevelői munka és az osztályozás* címet viseli.

Ezt követően hét év üresen marad a szakirodalmi munkásságáról megjelent bibliográfiában.² Életének – életünknek – ezek a feszültségekkel teli évei őt különösen is megpróbálták. Tartózkodó szűkszavúsággal, de szabatosan ad számot róluk később a Pedagógiai Szemle 1964. évfolyamában *Életemről, munkámról* címmel megjelent írásában.

A nehéz időszak elteltével 1956. december 21-én a Pedagógiai Tudományos Intézet tudományos munkatársává nevezik ki. 1960-ben tudományos főmunkatárs, 1962-től az

²Kiss Árpád pedagógiai publikációinak bibliográfiája. Budapest, 1977, Magyar Pedagógiai Társaság.

újonnan alakult Országos Pedagógiai Intézet docense, 1963-tól tanszékvezető főiskolai tanár, az intézet didaktikai tanszékének vezetője. 1957-től folyamatosan tagja az MTA Pedagógiai Bizottságának, 1958-ban elindítja a Tanulmányok a neveléstudomány köréből című sorozatot. 1961-től részt vesz az ekkor újrainduló Magyar Pedagógia szerkesztésében. 1966-ban megvédte kandidátusi disszertációját. 1976 őszén nyugdíjba vonult.

A neveléstudomány területére való visszatérése után újra felvette, elmélyítette több, általa már korábban felvetett téma vizsgálatát, így mindenekelőtt a műveltséggel és az iskolázással kapcsolatos problémakör tanulmányozását.

Műveltség és iskola címmel az Akadémiai Kiadónál 1969-ben megjelent főművében maga ad számot a munkában követett útról. Több éven át tényfeltáró vizsgálatok sorozatában kutatta, milyen része van az általános iskolának a tanulók műveltségének megalapozásában. Az eredményekről *Iskolás tanulóink tudásszintjének vizsgálata* címmel közlemények sorozatában ad tájékoztatást a Pedagógiai Szemle 1960–1962. évfolyamában. Az alkalmazott módszerekről *Docimológia, osztályozás, mérés és Írásos teljesítménypróbák iskolai felhasználásáról* című, a Pszichológiai tanulmányok III. és IV. kötetében megjelent tanulmányai tájékoztatnak. A tárgykörbe tartozó második vizsgálati szakaszban arra keresett választ, milyen megterheléssel jár a kutatás előbbi fázisában megismert teljesítmény. Az eredményről három közlemény számolt be a Magyar Pedagógia 1961. és 1962. évfolyamában: *Iskolás tanulók megterhelése*, illetve *Az iskolás tanulók megterhelését előidéző egyes tényezők vizsgálata, 1–2.* Ismét más oldalról közelít a problémához, amikor így veti fel a kérdést: mennyiben és miként segíti az iskola a tanulók tanulását. Az idevágó eredményeket *A gazdaságos és eredményes tanulás képességének kialakítása* címen tette közzé a Pedagógiai Szemle 1963. évfolyamában.

Mintegy e tényvizsgálatokkal párhuzamosan, elméleti alapvetésüket adva és tanulságaikat értékesítve jelentek meg munkái a Tanulmányok a neveléstudomány köréből egymást követő kötetekben. 1958-ban a több vonatkozásban programatikusnak tekinthető *Általános műveltség és iskola*, 1960-ban *Tanulás, iskola, tanterv*, 1961-ben *A pedagógiai módszerek mint műveltséget alakító tényezők*, 1964-ben *Tanulási elméletek és törvények – pedagógiai módszerek*, 1966-ban *A művelődésgazdaságtan és a pedagógiai munka nagyobb gazdaságossága*.

A gondolati építkezésnek ez a tervszerűsége és a tervszerűséggel együtt annak rugalmassága egyaránt jellemző Kiss Árpád alkotó módszerére. Hasonlóképpen a *Műveltség és iskolában* hivatkozott mintegy 300 – zömében külföldi – szerző eredményeinek figyelembevételére. De nemcsak tájékozódott a külföld irodalmában, a kutató fontos feladatának tekintette a tájékoztatást is. Évtizedeken át ő tett legtöbbet a neveléstudomány vezető képviselői közül a másutt elért eredmények hozzáférhetővé tételéért. Rendszeresen ismertetett francia, angol, német nyelven megjelent műveket. Magyarul tolmácsolta Paul Fraise, Roger Gal és az általa különösen nagyra becsült Jean Piaget munkáit. Ezenkívül is minden számára adott lehetőséget megragadott, hogy a hazai neveléstudományt bekapcsolja a nemzetközi tudományosság véráramába. Kiss Árpád kezdeményezésére kapcsolódott be 1968-ban az Országos Pedagógiai Intézet az International Association for the Evaluation of Educational Achievement szervezésében folyó vizsgálatokba, és eredményes részvételünk terhéért is főként az általa vezetett didaktikai tanszék viselte. Jelentősnek mondható tanszékének az a vállalkozása is, hogy

a szocialista országok központi neveléstudományi intézeteit vonja be közös teljesítménymérések lebonyolításába.

Miként az előzőkben rámutattunk, a mindenkor legújabb törekvésekkel szemben tanúsított fogékonysága érdeklődésének alapvető irányát mégsem térítette el soha. Fel fogásának konstanciáját és művelődési viszonyaink 1943 óta végbement minőségi átalakulását egyszerre tükrözi a nyilatkozat, amelyet műveltség, iskola és egyéni erőfeszítés összefüggéséről főművének előszavában tesz: „Az a minden fejezetben megnyilvánuló szándékom, hogy a nagyobb műveltségért meghozandó egyéni erőfeszítések szükségességét bizonyítsam, olyan összegezést is megkívánt, melyben az iskolás és iskolázás utáni önálló tanulást, a saját magát irányítottan vagy egyénileg tovább művelő embert jelölöm meg minden pedagógia és andragógia céljának.”

Mivel pedig úgy látta, hogy a közelmúlt évtizedekben – különösen néhány érintkező tudomány, így a kibernetika, az információ-elmélet, a pszichológia és a pedagógia határterületén – éppen az önálló tanulásra vonatkozóan új felismerések, gyakorlati megközelítési módok jelentkeztek szerte a világban, kezdeményezőként lépett fel az ott elért eredmények meghonosítása érdekében. Az 1960-as évek elejétől rendre jelennek meg írásai a programozott tanulás és a számítógépek didaktikai értékesítésének, az audiovizuális eszközök pedagógiai alkalmazásának elméleti és gyakorlati kérdéseiről. Tanszéke – jórészt személye – körül alakult ki az idevágó feladatokkal foglalkozó pedagógusok tevékeny köre. 1973-ban jelent meg *A tanulás programozásáról* szóló monográfiája, ugyanebben az évben *Neveléstudomány és folyamatos korszerűsítés* címmel egy általa szerkesztett tekintélyes tanulmánykötet.

Oly igen jellemző ez a könyvcím Kiss Árpád felfogására! A korábban már hivatkozott önéletrajzi jellegű írását 1964-ben ezzel a mély értelmű kijelentéssel zárta: „A tudomány nem rokonszenvezik az *aere perennius* megkülönböztetéssel, egész dinamikája arra irányul, hogy a ma felfedezése elfeledtesse a tegnapiét, a holnapé a máét. . .” Meggyőződéssel vallotta, hogy a neveléstudománynak sem „ércnél maradandóbb” elméleti rendszerek alkotása az elsődleges feladata: „Egyetlen pedagógia van: az az *ars* – fordíthatjuk mesterségnek vagy művészetnek –, mely a gyakorlatban folyik. Minden, ami ezen kívül van, ennek a szolgálatára.”

Ez a meggyőződés magyarázza, miért érezte magát olyan jól útkereső gyakorló pedagógusok és a gyakorlat megújítására törekvő elméleti szakemberek körében. Mindig szerető gonddal támogatta az önmaguk és az iskola megjobbításáért munkálkodó nevelők összefogását, és az ilyenek soha nem csatlakoztak segítőkészségében.

Az egykori Magyar Paedagogiai Társaság a felszabadulás után tartott első közgyűlésén – az 1892-ben történt megalapítása óta sorban 296. gyanánt – tagjává választotta. Alapító tagja, 1972-től alelnöke volt az új Magyar Pedagógiai Társaságnak. 1974 óta ő töltötte be az elnöki tiszteket. Elnökké választásáig szerkesztette a társaság kiadványait, meghatározó mértékben kivette a részét az Ötödik Nevelésügyi Kongresszus munkálataiból. Utoljára a társaság megalapításának tízéves évfordulója alkalmából megtartott küldöttközgyűlésen elnökölt, 1977-ben, a közéleti pályán való elindulásának mindenkor kedves városában, Debrecenben. Ugyanebben az évben kapta meg az Apáczai Csere János-díjat.

Azok közül való volt, akik gyarapították e magas kitüntetés értékfedezetét.

Zibolen Endre